

MEGISMERÉS ÉS PRAXIS: A FILOZÓFIA CÉLJAI

válasz Nánay Bence vitaindító írására

Nemes László

PhD, egyetemi tanársegéd,

Debreceni Egyetem Magatartástudományi Intézet Egészségügyi Humán Tudományok Tanszék

nemeslal@hotmail.com

„Miért foglalkozunk ma annyit az igazsággal
– többet, mint az öngondozással?”

Michel Foucault (1997)

Nánay Bence vitaindító filozófiai kiáltványa *bizonyos értelemben* a szívemből szól. Az a feltevés, hogy modern korunkban az átlagosnál alaposabb tudományos műveltség nagyon is megkövetelhető egy filozófustól, tevékenykedjen bármely területen, legyen bármely hagyomány vagy irányzat híve is, véleményem szerint nehezen megkérdőjelezhető. Én magam nemcsak hogy azon filozófusok közé tartozom, akik ennek az elvárásnak – ha talán nem is bújom rendszeresen a *Science* és *Nature* lapokat, és laboratóriumba is csak nagy ritkán vet a sorsom – megpróbálnak eleget tenni, de magam is hirdettem néhány évvel ezelőtt hasonló programot a bioetika kapcsán. *A bioetika három fajtája* című írásomban (Nemes, 2006a) azt szorgalmaztam, hogy a gondolat kísérletek és tudományos-fantasztikus elképzelések helyett helyénvalóbb lenne a bioetikai diskurzusokat valós tudományos felismerésekre és a jelenlegi technológiai lehetőségektől nem túlságosan elrugaszkodott dilemmákra alapozni. Ezt a

megközelítést akkor *tudományos bioetikának* neveztem, amit azon elv alapján képzeltem el, hogy a bioetika részét képezheti annak, amit gyakran tudománykutatásnak neveznek – egy olyan integrált megközelítésnek, amely egyrészt magában foglal a tudományfilozófiából, tudásszociológiából és tudománytörténetből származó elemeket, másrészt azokat a sajátosságokat mutatja, amelyek a tudományfilozófia leginkább progresszívnek tartott vonalát jellemzi: az érvelési szigorúságot ötvözi a történeti érzékenységgel (Callebaut, 1993). Úgy gondolom, összességében jobb, ha a bioetika közeli kapcsolatot tart fenn a tudomány aktuális felismeréseivel, mint ha nem – még azon az áron is, hogy ez népszerűségének csökkenésével, illetve az e területen tevékenykedő kutatókkal szemben megkövetelt erőfeszítések növekedésével jár.

Nánay részben hasonló nézeteket fogalmaz meg a filozófia *egészével* kapcsolatban. Az ő álláspontja radikálisabb, mint az enyém, mivel nem csupán a filozófia egyes területeire vagy interdiszciplináris vállalkozásokra, hanem a teljes filozófiára alkalmazza ezt az elvet. Mint írja: „[A]zt javaslom, hogy a filozófiát tekintsük elméleti természettudománynak.

Tudatában vagyok annak, hogy ez radikális elgondolás – mint ahogy ez egy vitaindító esetében el is várható –, de nem látok alternatívát.” Nánay Bencének a filozofálás hagyományosabb formáival szembeni bizalmatlanságát két dolog táplálja. Az egyik ezek közül abból a felismerésből indul ki, ami az elmúlt években a *kísérleti filozófia* képviselői révén válhatott nyilvánvalóvá a filozófusok számára, nevezetesen, hogy amikor egy filozófus a múltban szokásosan úgy vélte, hogy meggyőző módon bizonyította be (tipikusan egy gondolat-kísérlet kapcsán) egy álláspont tarthatóságát vagy tarthatatlanságát, akkor valójában nem tett egyebet, mint hogy a saját, a filozófus közösség vagy egy tágabb kulturális csoport sajátos intuícióját fejezte ki. A filozófia tehát nem lehet megbízható ismeret forrása.

A másik tényező, ami Nánay szerint el kell hogy gondolkodtassa a filozófia jövője iránt aggódókat az, hogy a filozófia hatékonyságát tekintve elmarad a tudományok mögött: míg a természettudományok látványos fejlődési ívet írnak le, a filozófia leginkább egy helyben toporog. Ezen a ponton jelenik meg a nevezetes idézet Stephen Hawkingtől: „*A filozófia halott. Nem tartott lépést a tudományok (különösen a fizika) legújabb fejleményeivel. A tudósok lettek mára a felfedezés fáklyájának hordozói a világ megismerésében.*” Látunk kell, hogy az említett két pont egy irányba mutat (akár úgy is mondhatjuk, hogy az első képezi az *erős*, míg a második a *gyenge* tézist). A filozófia egész megalapozása azért szorul radikális újragondolásra, mert mára kiderült, hogy mai állapotában nem elég progresszív, nem képes felvenni a versenyt a természettudományokkal. Ezért aztán nincs más alternatíva, mint az, hogy „*[a filozófiának [...] úgy kellene viszonyulnia a tudományokhoz, mint az elméleti biológiának a biológiához.*”

Ha jól értem, eszerint az elméleti biológia önmagában is a filozófia része, sőt annak egyik paradigmátikus megnyilvánulási formája. Kétségtől van némi vonzerő ebben a megközelítésben, bár én nem hinném, hogy az elméleti biológia filozófia lenne, illetve (átfedéseik ellenére) teljességgel azonosítható lenne a biológia filozófiájával. Érdekességként említenék néhányat a *Journal of Theoretical Biology* című lap legutóbbi idézett cikkeinek címei közül: *Prediction of Apoptosis Protein Subcellular Location Using Improved Hybrid Approach and Pseudo-Amino Acid Composition* (Az apoptózis protein szubcelluláris helyzetének előrejelzése továbbfejlesztett hibrid megközelítés és pszeudo-aminosav kompozíció alkalmazásával); *'Universal' Microstructural Patterns in Cortical and Trabecular, Extracellular and Extravascular Bone Materials: Micromechanics-based Prediction of Anisotropic Elasticity* („Univerzális” mikrostrukturális mintázatok a kortikális és trabekuláris, extracelluláris és extravaszkuláris csontállományban: Az anizotropikus elaszticitás mikromechanikai előrejelzése); *Using Chou's Amphiphilic Pseudo-Amino Acid Composition and Support Vector Machine for Prediction of Enzyme Subfamily Classes* (A Chou-féle amfifilikus pszeudo-aminosav kompozíció és szupport vektor gép alkalmazása enzím alcsalád osztályok előrejelzésére) (URL1). Így nézne ki tehát a jövő filozófiája? Vagy ezek a cikkek máris napjaink fel nem ismert filozófiai csúcsteljesítményeit jelentenék? A magam részéről egyetértek azzal, hogy a biológia filozófiájának történetén belül a leginkább pozitív fejlemény a biológia tudományával való viszony egyre szorosabbá válása, mint ahogy azzal is, hogy nem könnyű meghúzni a határt a szaktudományok, az elméleti tudományok, illetve az egyes szaktudományok speciális filozó-

fiái között, de azért összességében nehezemre esne a címekben megjelenő témákat egyértelműen filozófiai kérdéseknek tekinteni. A Nánay Bence által körvonalazott program értékeléséhez mindenképpen fontos az elméleti tudomány fogalmának precízebb meghatározása, ezzel együtt annak a meghatározása is, hogy az elméleti tudományként fel fogott filozófia milyen viszonyban áll a szaktudományok filozófiáival, a tudományosan *tájékozott* filozófiával vagy tudományos felismeréseket magyarázati *korlátokként* alkalmazó filozófiai megközelítésekkel.

Ami az intuíciók szorításából való kitérés lehetőségeket illeti, nem gondolnám, hogy a kísérleti filozófia metafilozófiai felismerését könnyen ki lehetne játszani. Úgy gondolom, hogy a kísérleti filozófia alaptézise sokkal erősebb annál, mint hogy a természettudományok iránti érdeklődés erősítésével el tudnánk intézni. A kísérleti filozófia drasztikus eltávolodást jelent a filozófia történeti fogalmától és önképétől. Nánay nem pontosan mutatja be a kísérleti filozófia programját, amikor azt írja, hogy „ez a megközelítés ugyanúgy az intuícióinkra épít, mint a naívabb, karosszékéből való filozofálás – csak éppen a szociálpszichológiából ellesett módszerekkel gyűjti ezeket az intuíciókat.” Valójában a kísérleti filozófia nem (bizonytalan) intuíciókra épít, hanem egy tudományos megközelítésre, amely ez esetben a filozófiai vonatkozású nézetek, intuíciók szakszerű kutatását jelenti (Nemes, 2006b). A kísérleti filozófiával éppen az a gond, hogy nem alkalmas arra, hogy filozófiai kérdéseket megválasszon, erre azonban nem is tesz kísérletet, megmarad a filozófiai gondolkodás természeti-társadalmi jelenségként való leírásánál és magyarázatánál. További kérdés, hogy mennyiben jelent filozófiai előrelépést a filo-

zófiai intuíciók kognitív tudományon alapuló feltárása a társadalomtudományi módszereket alkalmazó megközelítésekhez képest. Vélhetően végső soron e Nánay által megfogalmazott előfeltevés mögött sem más, mint egy filozófiai intuíció húzódik meg.

Ezen megjegyzések után rátérek a vitaindítóra adandó válaszom legfontosabb pontjára. Nánay filozófiakritikája, illetve -víziója arra az előfeltevésre épül, hogy a filozófia kizárólagos célja és feladata a világ megismerése. Vegyük észre, hogy ez a szempont jelenti a kiindulópontot mindkét korábban említett kritikai pont esetében: (1) a filozófia mai állapotában nem alkalmas a világ hatékony *megismerésére*, mivel nem tudományos tényeken és módszereken alapul, hanem alapvetően intuitív jellegű, illetve (2) a filozófia nem tekinthető a „világ *megismerése* fáklyahordozójának”,¹ ezt a szerepet a tudomány vette át. Mindebből az következik, hogy ha tisztelni akarjuk Nánay azon állítását, hogy a 'filozófia = elméleti tudomány' koncepcióval szemben nem mutatkozik alternatíva, azt a tézist kell vizsgálat tárgyává tennünk, hogy a filozófiának lehet-e más *célja*, mint a megismerés. A következőkben amellet érvelek, hogy nemcsak hogy lehet a filozófiának más célja is, hanem a filozófia eredeti értelmében éppen séggel nem elsősorban a megismerésre irányuló emberi vállalkozás volt.

Az elmúlt évek egyik legfontosabb filozófiai fejleménye annak felismerése, hogy a filozófiát eredetileg sokkal inkább tekintették egyfajta életformának, mint a megismerés egy eszközének (és főleg nem a tudományok szolgáltójának). A filozófia életmódként való felfogása a nemrég elhunyt francia filozófiatörténész, Pierre Hadot nevéhez fűződik. Hadot

¹ Kiemelés tőlem N. L.

szerint csak akkor érthetjük meg helyénvaló módon az antik filozófia kimagasló alakjainak életét és filozófiai tevékenységét, ha felismerjük azt a történeti tény, hogy számukra a filozofálás nem elsősorban a filozófiáról való beszéd vagy a világ objektív megismerésére tett elméleti erőfeszítés volt, hanem olyan konkrét gyakorlatok elsajátítása és alkalmazása, amelyek révén életüknek magasabb minőséget biztosíthattak. „Filozófus módjára élni: ez a valóság egészen más rendjét feltételezi, mint a filozófiai diskurzus.” – írja Hadot (2010). Az antik filozófia legfontosabb sajátossága Hadot értelmezése szerint az, hogy konkrét technikákat, egyfajta lelkigyakorlatot nyújt az ember számára ahhoz, hogy filozofikus életet élhessen. Ennek a szemléletnek is – bár a későbbiekben (főként a filozófia erőteljes intézményesülésével) jórészt háttérbe szorult – akadtak képviselői. Hadot szerint a filozófia életmódként való megközelítésének éppúgy jó példáját fedezhetjük fel Szókratészban, Epiktétoszban vagy Nietzscheben, mint Marcus Aureliusban, Montaigne-ban vagy Rousseau-ban.

Hadot ugyan csak a kilencvenes évektől tett szert jelentős nemzetközi ismertségre, majd vált a nemzetközi filozófiai élet egyik új csillagává, ezt megelőzően is jelentős hatást gyakorolt Michel Foucault-ra, aki élete utolsó éveiben az Hadot-éhoz nagyban hasonló nézeteket fejtett ki az antik filozófiával összefüggésben. Foucault szóhasználatában az antik filozófiai gondolkodás központi eleme az *öngondozás* volt, ami elsődlegesen azt etikai reflexió egy sajátos hozzájárulása az én kialakításához (Foucault, 2001). Az életmódként, illetve létezés- vagy életművészetként felfogott filozófia számos követőre talált, például Alexander Nehamas, Richard Shusterman és John Kekes vagy a hazájában rendkívül nép-

szerű német Wilhelm Schmid személyében. Hadot és Foucault nyomán jelentős lépések történtek a filozófiatörténet újraértelmezésére és egy olyan filozófia-felfogás kidolgozására, amely egyaránt alternatívát kínálhat az analitikus és a kontinentális filozófiai megközelítésnek. Ami különösen fontos, az az, hogy a filozófiának ez a koncepciója képezi alapját a *filozófiai praxis* világszerte egyre inkább terjedő mozgalmának. A filozófiai praxis fő célkitűzése az, hogy a filozófiai készségeket és tudást az életünkben felmerülő kérdések megoldására használjuk, visszatérítve ezzel a filozófiát eredeti felfogásához. A filozófiai praxis szokásos felfogásában egy filozófus arra irányuló tevékenységét jelenti, hogy filozófiai segítséget, iránymutatást nyújtson a nem filozófus fél számára. Ennek formája lehet egyéni konzultáció, szervezeti tanácsadás, filozofálás gyerek és felnőtt csoportokkal vagy filozófiai kávéház (Schuster, 1999; Kovács, 2008; Sárkány, 2009). Mindeközben a boldogság, a bölcsesség, az élet értelme, a jó élet és hasonlóak kiléptek a tabutémák közül az akadémiai filozófia világában is – elég olyan jeles szerzők újabb munkáira utalni, mint Owen Flanagan, Hilary Putnam, Sissela Bok vagy Hubert Dreyfus.

A filozófia történetében a filozófia praktikus, akár *terápiás* felfogása mindvégig jelen volt. Az antik filozófiai iskolák számára a filozófia célja elsődlegesen a lélek gondozása volt, a jó élet elérésének segítése. Az Epikurosznak tulajdonított, e vonatkozásban gyakorta idézett mondás szerint: „Üres az a filozófiai beszéd, amely nem gyógyít egyetlen emberi gyötrelmet sem. Épp ahogy semmi haszna az orvoslásnak, ha nem úzi el a test betegségeit, a filozófiának sincs haszna, ha nem úzi el a lélek szenvedését.” Az orvosi analógia gondolatmenetem számára is fontos. Nánay a

filozófiát a természettudományok vonatkozásában pozicionálja, ami azt is maga után vonja, hogy a filozófia célját és funkcióját a megismerésben és tudásban jelöli ki. Az orvoslás (bármily közeli kapcsolatban is legyen azzal) célját tekintve radikálisan eltér a tudománytól: célja nem az igazság feltárása, hanem emberek gyógyítása. Úgy vélem, a tudomány és az orvoslás közötti különbségtétel analógiája a filozófia funkcióinak meghatározásában is hasznos lehet. Nem állítom, hogy a lélekgondozás vonatkozásában a mai filozófia jobban áll, mint a tudományokkal szembeni állítólágos versengésében. A jó életre vonatkozó megfontolások, előírások mára leginkább a pszichiáterek, pszichológusok és népegészségügyi szakemberek hatáskörébe kerültek. Amire rámutatok, az az, hogy a filozófia lehetőségeinek és jövőjének firtatásakor ez a szempont komoly alternatívát jelent.

Tekintve, hogy a gyakorlati filozofálás, azaz az életmódként felfogott filozófia, illetve ezzel együtt a filozófiai praxis rohamosan terjed szerte a világban, leginkább pedig Euró-

pában (Nemes, 2011), nagy kár lenne hazai filozófiai életünkre ráerőltetni egy olyan filozófiafelfogást, amelyből a filozófiai kultúránkat illetően nálunk előrébb járó országokban éppen kiábrándulnak az emberek. Mind több filozófus érzi úgy, hogy az akadémiai világ és az ott megszokott témák túl szűkre szabják a filozófia lehetőségeit, a kívülállók pedig egyre inkább elfordulnak tőle. Nánayval szemben úgy gondolom, hogy a filozófia válságának nem *kizárólagos* megoldása a tudománnyal való kapcsolat erősítése, sőt, a tudományos nyelvezet sokakat még inkább eltávolít a filozófiától. Legalább ennyire fontos lehet a filozófia eredeti küldetéséhez való visszatérés, ennek révén pedig az, hogy a filozófiát újra hozzáférhetővé és fontossá tegyük az emberek szélesebb rétegei számára, rámutatva arra, hogy a filozófia nem az akadémiai körök kiváltsága, hanem mindannyiunk életének megkerülhetetlen része.

Kulcsszavak: *Nánay, filozófia, tudomány, kísérleti filozófia, Hadot, filozófiai praxis*

IRODALOM

- Callebaut, Werner (1993): *Taking the Naturalistic Turn: How Real Philosophy of Science Is Done*. The University of Chicago Press, Chicago–London
- Foucault, Michel (1997): The Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom. In: Rabinow, Paul (ed.): *The Essential Works of Michel Foucault. Vol. 1: Ethics: Subjectivity and Truth*. The New Press, New York, 281–301.
- Foucault, Michel (2001): *A szexualitás története*. III. *Törődés önmagunkkal*. Atlantisz, Budapest
- Hadot, Pierre (2010): *A lélek iskolája. Lelki gyakorlatok és ókori filozófia*. Kairosz, Budapest
- Kovács József (2008): A filozófiai tanácsadás. In: Kopp Mária (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2008*. Semmelweis, Budapest, 88–104.
- Nemes László (2006a): A bioetika három fajtája. *Fundamentum*. 1, 5–22.

- Nemes László (2006b): Filozófiai intuícióink, mint kognitív korlátok: Kísérleti filozófia és kognitív tudomány. In: Kubinyi Enikő–Miklósi Ádám (szerk.): *Megismerésünk korlátai*. Gondolat, Bp., 259–282.
- Nemes László (2011): Salons, Cafés and Pubs: The European Tradition of Doing Philosophy in Public. In: Balogh B. – Baltatescu, S. – Bernáth K. – Bíró-Kaszás É. – Hatos A. (szerk.): *Proceedings of the International Conference: European, National and Regional Identity*. Editura Universitatii din Oradea, 831–846.
- Sárkány Péter (2009): Bevezetés a filozófiai lélekgondozásba: Kortárs megközelítések alapján. *Többlét*. 1, 81–104.
- Schuster, Shlomit (1999): *Philosophy Practice: An Alternative to Counseling and Psychotherapy*. Praeger Publishers
- URL: <http://www.journals.elsevier.com/journal-of-theoretical-biology/most-cited-articles/>